

בירורים בהלכות העלייה להר הבית

הרב הלל בן שלמה

פרק א: טמא מת בהר הבית

הנחת יסוד המועלית פעמים רבות בפי שוללי העלייה להר הבית היא, כי כיום כולנו טמאי מתים, ועל כן אסורה עלינו הכניסה אל ההר. כמובן, שהרבה מן האמת יש בטענה זו, שהרי אין אנו נוהגים להיזהר כיום מטומאת מת - ואף שהכהנים מצווים על כך, ומחויבים להיזהר מלהיטמא למת, ברגע שאחד מהם נטמא, אין לו כל אפשרות להיטהר, בגלל העדר אפר הפרה האדומה. כמו כן, ישנן טומאות מן המת, שעל פי ההבנה המקובלת, אף הכהנים אינם מצווים להיזהר מהם, כמו טומאת "חרב הרי הוא כחלל" (שבעזרת ה' תתבאר על ידינו במקום אחר).

אולם הנחת יסוד זו עצמה, צריכה בירור: האומנם לטמא מת אסור להיכנס להר הבית? כפי שיבואר להלן, גם אם במקורות שונים באחרונים נאמרה לשון ממנה משתמע איסור בדבר, הרי שהגישה הפשוטה והברורה בדברי חז"ל וכל הפוסקים היא, כי לטמא מת מותר להיכנס להר הבית, ולא רק לטמא מת, אלא אפילו את המת בעצמו מותר להכניס לשם.

חז"ל: מותר לטמא מת להיכנס להר הבית

היתר כניסת טמא המת להר הבית נזכר במפורש במשנה בפרק הראשון בכלים, המונה את עשר דרגות הקדושה - החל מארץ ישראל, המקודשת מכל הארצות. המשנה שם (א, ח) מציינת, כי הר הבית מקודש יותר משאר ירושלים: "שאיין זבים וזבות, נדות ויולדות נכנסים לשם". טמא המת, אינו נזכר כאסור בכניסה לשם, אלא רק בדרגת הקדושה הבאה – "החיל מקודש ממנו, שאין גויים וטמא מת נכנסים לשם". כך גם מופיע בדברי חז"ל בכמה מקומות נוספים, שגויים וטמאי מתים מותרים בכניסה להר הבית עד החיל (ספרי זוטא ה, ב; במדבר רבה ז, ח).

בתוספתא למסכת כלים (א,ח) נאמר, כי לא רק טמא המת רשאי להיכנס להר הבית, אלא אפילו את המת עצמו אנו רשאים להכניס לשם, כפי שנאמר על משה רבינו, שהכניס את עצמות יוסף עמו למחיצתו – למחנה לוי, שהיא היתה בקדושת הר הבית (כשעם ישראל היה במדבר). דברי התוספתא הללו מובאים בכמה מקומות בגמרא (פסחים סז,א; נזיר מה,א; סוטה כ,ב), ללא כל דעה חולקת.

בגמרא הירושלמית (חגיגה א,א) אף למדים לגבי קיום מצות העלייה לרגל, כי היא נוהגת דווקא בכניסה לעזרה עצמה, ועל כן הטמא פטור ממצוה זו. זאת, משום שאם המצוה היתה נוהגת אף בשטח הר הבית, לא היה מקום לפטור מכך את הטמא, משום שטמא המת מותר בכניסה להר הבית.

היתר כניסת טמא המת (ואף המת עצמו) להר הבית נפסק להלכה ברמב"ם בשני מקומות (בית הבחירה ז,טו; ביאת המקדש ג,ד), והיתר זה מובא בהקשרים שונים כדבר פשוט, בדברי רבים מהראשונים (ראה לדוגמה ברש"י יבמות ז,ב ד"ה וראה קרי, וכן בתוספות ובתוספות הרא"ש שם, וברש"י זבחים נה,א ד"ה טהור, ובמנחות צה,ב ד"ה בפסח, רמב"ן ורשב"א וריטב"א ומאירי בחולין ב,ב ועוד רבים).

האם הרמב"ם אוסר כניסת טמא מת להר הבית?

למרות כל הדברים המפורשים המבוארים לעיל, יש הרוצים לדקדק מדברי אחרונים או אף ראשונים, כי אין להתיר את כניסת טמא המת להר הבית. אחד המקורות המצוטטים בהקשר זה, הוא הרמב"ם, אשר בספר המצוות (מצוות לא תעשה) כותב את הלשון הבאה (על פי תרגומו לעברית של הרב קאפח): "המצוה הע"ח – האזהרה שהוזהר כל טמא מלהיכנס למחנה לוי אשר כמוהו לדורות הר הבית, כמו שבארנו בריש מסכת כלים, ושם נתבאר איסור כניסת הטמאים להר הבית". הרמב"ם בביאורו למשנה בכלים (א,ח) – אליו הוא עצמו מפנה כאן, מתיר במפורש את כניסת טמא המת, ועל כן בדבריו כאן "שהוזהר כל טמא מלהיכנס", נראה שאין כוונתו לכל הטמאים ממש (וכפי שבאמת מבאר שם הרב קאפח בפירושו).

דברי הרמב"ם בספר המצוות עוררו תמיהה בזמנו, לא הרבה אחרי שהם נכתבו. בתשובה לשואל בעניין זה כותב רבי אברהם בנו של הרמב"ם (שו"ת מעשה ניסים סימן יא), כי אין לדקדק יותר מדי מספר המצוות, והעיקר מבחינתנו הוא מה שאביו כתב בספר היד החזקה, שהוא ספר ההלכה. רבי אברהם מזכיר אפשרות, כי בתחילה אביו באמת חשב שאין הלכה כמו ההיתר להיכנס לשם, אולם לאחר מכן הוא חזר בו (רבי אברהם אינו מבאר על מה מבוססת אפשרות זו, שהרי עצם העלאת האפשרות כשאין לפנינו כל מקור חולק, נראית תמוהה). מכל מקום, בסיום דבריו כותב רבי אברהם לבאר בדברי אביו בספר המצוות, כי לשונו "כל הטמאים" אינה בדווקא, ובאמת כוונתו לרוב הטמאים, כפי שאנו מוצאים בדברי חז"ל פעמים רבות, שבמקום "רוב" נוקטים לשון "כל".

יש להעיר, כי גם לשון "רוב" אינה כל כך ברורה כאן, אך ייתכן לומר, שכוונתו לרוב הטומאות החמורות, שמצריכות המתנת שבעה ימים לשם טהרה; או שמא הכוונה היא באמת לכל הטמאים, אך הכוונה היא לכל הטמאים בדרגת הטומאה החמורה המטמאה תחת האבן, כפי שמבאר הרמב"ם בפירושו למשנה שם (וממילא טמא המת, שאינו מטמא מתחת האבן, אינו נכלל בזה).

גם בדברי בעל ספר החינוך אנו מוצאים סתירה דומה לכאורה בעניין זה. במקום אחד (מצוה תקסה) מופיע בדבריו, שיש מצוה "שנמנע כל טמא מהכנס במחנה לוייה שדמיונה לדורות הר הבית"; ואילו במקום אחר (מצוה שסב) הוא כותב בפירוש, כי לטמא מת מותר להיכנס להר הבית. על פי המבואר לעיל, גם בדבריו יש לומר, כי אכן מצוה עלינו למנוע מכל טמא להיכנס למחנה לוייה, אך טמא המת אינו נכלל באיסור זה.

דעת החפץ חיים

לאור כל האמור נראה, כי יש מקום לתמיהה גדולה על בעל החפץ חיים, רבי ישראל מאיר הכהן, אשר מדבריו לא משמע כן. באחרית ימיו חיבר החפץ חיים ספר הנקרא "ספר המצוות הקצר" (יצא לאור במהדורתו הראשונה בשנת תרצ"א – שנתיים לפני פטירתו), ובו תקציר של המצוות המעשיות, ובספר זה מופיעה המצוה הבאה (לא תעשה קצג): "שלא יבוא טמא למחנה לוייה הוא הר

הבית...". דברי החפץ חיים מתאימים לדברי הרמב"ם והחינוך הנ"ל, ועל כן נראה היה לבאר את דבריו, באותו אופן בו נתבארו דברי הראשונים הללו. אולם מסיום דברי החפץ חיים עולה, כי לא ניתן לבאר כך את דבריו. החפץ חיים כותב במפורש: "ונוהג גם בזמן הזה בזכרים ובנקבות **כיוון שאנו טמאי מתים**".

ניתן לומר גם לגבי ספר זה, כי מאחר שהמדובר בספר שאינו מפרט כל כך את ההלכות אלא רק מהווה ספר תקציר, שאין ללמוד ממנו כל כך להלכה. וכך אנו מוצאים במקומות אחרים בדברי החפץ חיים, כי הוא מזכיר את היתר כניסת טמא המת להר הבית (ליקוטי הלכות סוטה כ,א; שמירת הלשון חלק ב פרק טז). אולם ייתכן שבעל החפץ חיים חשש, שמא עלול מישהו לטעות בדבריו, ולהיכנס בטעות למקום המקדש בטומאת מת, דבר הכרוך באיסור כרת, לפי פסיקתו בכמה מקומות (ביאור הלכה צד,ו; משנה ברורה תקסא,ה; ליקוטי הלכות זבחים דף סו,ב); ועל כן השאיר את הדברים בלשון זו, ממנה ניתן להבין שהכניסה להר הבית אסורה לטמא מת, בספר זה המהווה תדריך מעשי הנוגע לחיי היום יום.

איסור זה של כניסה למקום המקדש בטומאה אינו מוזכר כלל בספר המצוות הקצר שלו. לכאורה היה עליו לייחד לו מצוה בפני עצמה, שהרי להר הבית מותר לטמא מת להיכנס כנ"ל, והאיסור הוא רק במקום המקדש עצמו. גם בנוגע למצות מורא מקדש – אשר נוהגת בהר הבית בזמן הזה, כמפורש בגמרא ביבמות (ו,ב) - אנו מוצאים, שהחפץ חיים מזכיר מצוה זו בספרו (עשה יח) כמתייחסת לגבי בתי כנסת ובתי מדרש, ולא מזכיר כלל את ההלכות שנאמרו בעניין זה בנוגע להר הבית. כמובן, שאחרי שיש הוראה שלא להיכנס אל ההר בגלל הטומאה, כבר לא שייך לפרט מהי ההנהגה הנדרשת בכניסה אל המקום.

אי אפשר שלא להוסיף התייחסות בהקשר זה, לגישתו של החפץ חיים ללימוד ענייני המקדש. החפץ חיים במקומות רבים (ראה למשל בהקדמתו לספרו ליקוטי הלכות, וכן בספר מיוחד שהוא חיבר על נושא זה בשם "תורה אורי"), עורר את האנשים ללמוד דווקא את הנושא זה, על מנת שנוכל לקיים להלכה ולמעשה את ההלכות הללו בבא העת, והוא מאוד הצטער על כך, שסדר קדשים נזנח בעולם הישיבות.

ההבנה שישנן מצוות שלא נזכרו בספר המצוות שלו, ושיש לקיימן כיום, באה לידי ביטוי במהדורה החדשה של ספר זה בשנת תש"נ (הוצאת פלדהיים), כאשר המדפיסים הוסיפו עוד עשרים ושש מצוות – המצוות התלויות בארץ; וכפי שהם כותבים "והיות שזכינו להוציאו לאור בארה"ק... בוודאי רצון מרן המחבר זצלה"ה לצרפם כהשלמה לחיבור יקר זה". כמובן, שהמדפיסים גם היו יכולים להוסיף מצוות הנוהגות להר הבית ולמקדש, שבוודאי רצון המחבר היה להורות להלכה על קיום מצוות אלו (בפרט לאחר כיבוש המקום, עם הקריאה המפורסמת "הר הבית בידינו").

קשה לדעת מהי כוונת המחבר, כאשר הוא אינו נמצא עוד לפנינו (ואולי החפץ חיים באמת לא היה סבור שהמצוות התלויות בארץ נוהגות בזמן הזה מן התורה). אולם הכח הנתון ביד המדפיסים, בהחלט מאפשר להם לבאר את כוונת המחברים השונים על פי רצונם. בהקדמה למהדורת פלדהיים הנ"ל, מצאתי את המשפט הבא: "תודתי העמוקה נתונה למו"ר הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א... על ידי הדרכתו, עשינו כמה שינויים בטקסט, כדי להתאים אותו למקורות מהם שאב החפץ חיים את דבריו" (אם כי מהשוואה בין מהדורות שונות עולה, כי המשפט שלפנינו לא תוקן על ידי המדפיסים).

לא מופרך בעינינו לומר, כי החפץ חיים עצמו חשש ורצה לאסור את הכניסה אל ההר, כנ"ל. אולם אם אנו היינו מעיזים לעשות בעצמנו שינויים בטקסט של דברי החפץ חיים בספר המצוות הקצר, על מנת להתאים את דבריו למקורות, כפי שעשו המוציאים לאור (אשר הניחו כי השתרבבו טעויות שונות לתוך דבריו), נראה פשוט שדבריו בנוגע לכניסת טמא מת להר הבית, הם בהחלט דברים שיש לתקנם, לאור הדברים המפורשים בעניין בדברי חז"ל, וכפי שהוא עצמו כותב במקומות אחרים.

לסיכום: היתר כניסת טמא המת להר הבית מפורש בדברי חז"ל ובדברי ראשונים רבים, ואין כל חולק בדבר.